

<https://doi.org/10.26565/2524-2547-2024-68-04>
УДК 330.1; 336.2

Тамара Вікторівна Меркулова

доктор економічних наук, професор
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна
Університет Барселони
Гран-Віа де лес-Кортс Каталунія, 585, Барселона, 08007, Іспанія
tamara.merkulova@karazin.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3507-5593>

ПОДАТКОВА ПОВЕДІНКА: УНИКНЕННЯ VS УХИЛЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ (АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЄВРОСОЮЗУ І СВІТУ)

Стаття присвячена дослідженню поведінкових аспектів оподаткування. Суттєвою проблемою ефективного оподаткування є зменшення податкових зобов'язань платниками податків шляхом застосування недоліків податкового законодавства, певної невизначеності його окремих положень, а також прямого порушення його норм і застосування нелегальних схем зменшення податкової бази. Податкова поведінка платників податків має ключове значення для ефективності податкової політики, наповнення бюджету і виконання функцій держави, чим і обумовлюється актуальність даної проблематики. Об'єктом аналізу, результати якого представлені у статті, є типи податкової поведінки: уникнення від оподаткування та ухилення від податків. Метою аналізу є виявлення зв'язків між ВВП, як загальним показником соціально-економічного розвитку, і втратами від даних типів податкової поведінки. Враховуючи важливу роль офшорних зон в легальних та нелегальних схемах зменшення податкових зобов'язань, до аналізу був доданий показник офшорних статків. Робочі гіпотези дослідження ґрунтуються на методології поведінкової економіки. Оцінка зв'язків показників проведена за допомогою кореляційного аналізу.

Порівняльний аналіз характеру та сили зв'язків проведений для країн світу (174 країни) і країн Євросоюзу (27) показав суттєві відмінності. Найбільш значна із них міститься в тому, що в Євросоюзі спостерігається однаковий і більш сильний зв'язок між кожним типом податкової поведінки і ВВП, в той час, коли на світовій виборці помітна перевага уникнення від оподаткування понад ухиленням.

Аналіз вибірки країн Євросоюзу показав, що офшорні статки мають дуже тісний зв'язок з втратами від обох типів податкової поведінки на відміну від повної сукупності країн світу, де уникнення від оподаткування немає такого зв'язку. Аналіз загальної вибірки показує значно слабший зв'язок цього показника з офшорними статками, ніж в європейських країнах (кореляція 0,64 проти 0,91). Це дає підтвердження більш активного застосування офшорних технологій у податкову поведінку в європейських країнах у порівнянні з загальною вибіркою.

Ключові слова: поведінкова економіка, податкова поведінка, ухилення від оподаткування, уникнення від оподаткування.

JEL Classification: H26; D91; C12.

Як цитувати: Меркулова, Т. В. (2024). Податкова поведінка: уникнення vs ухилення від оподаткування (аналіз показників Євросоюзу і світу). *Соціальна економіка*, 68, 57-63. doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2024-68-04>

Вступ. Податкова поведінка є складовою поведінки економічного агента, яка обумовлена його діями як платника податків. У свою чергу ці дії лежать у площині прав та обов'язків платника податків. Загально відомими типами податкової поведінки є податкова лояльність платників

податків (дотримання податкового законодавства), уникнення від оподаткування (зменшення податкового зобов'язання шляхом легальних можливостей) і ухилення від оподаткування (зменшення податкового зобов'язання шляхом порушення законодавства). Податкова поведінка платників

© Меркулова Т. В., 2024

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

податків має ключове значення для ефективності податкової політики, наповнення бюджету і виконання функцій держави. Загрозливі масштаби ухилення від оподаткування мають руйнівний системний вплив на розвиток країни. Дослідження цього явища мають довгу історію і вагомі результати, які використовуються для удосконалення податкової політики.

Але проблема ухилення від оподаткування є окремим випадком загальної наукової проблеми відомої як *free-rider problem* (проблема «безбілетника»), рішення якої поки що не знайдено. Тому поведінкові аспекти оподаткування є мейнстрімом досліджень податкової проблематики. Існування різних типів податкової поведінки, зокрема ухилення від оподаткування, в країнах суттєво різних як за економічними так і за соціально-культурними ознаками дає підстави для питань щодо існування і характеру зв'язку схильності до певного типу поведінки з соціально-економічними показниками. Те, цей характер дуже складний і ці питання ще потребують відповідей, говорять факти поширення негативних типів податкової поведінки і гостроти їх наслідків в країнах з різним рівнем економічного і соціального розвитку.

Отже, об'єктом дослідження, результати якого представлені у даній роботі, є податкова поведінка платників податків, предметом – її зв'язок з рівнем соціально-економічного розвитку країн. Метою дослідження є оцінка зв'язків між показниками, які характеризують податкову поведінку, а саме ухилення та уникнення від оподаткування, і рівнем соціально-економічного розвитку країн і порівняння результатів, отриманих для країн світу та Євросоюзу.

Завдання дослідження обумовлені метою а також включають перевірку основних робочих гіпотез, серед яких 1) платники податків в країнах Євросоюзу більш активно користуються легальними шляхами зменшення податків ніж нелегальними схемами; 2) в виборці країн світу картина протилежна.

Огляд досліджень. Дослідженню податкової поведінки приділяється багато уваги вченими, фахівцями у світі в цілому (Allingham & Sandmo, 1972), (Дубровський, Черкашин, & Гетман, 2021), (Покатаєва & Кучерова, 2015) і в Україні (Mitu, 2016), (Баранов, 2016), (Андрущенко, 2006), зокрема. Актуальність цих досліджень обумовлюється важливістю як наукових, так й прикладних проблем, пов'язаних з податковою поведінкою економічних агентів. Автори досліджують раціональність

платників податків та їх свідомий вибір (Allingham & Sandmo, 1972), (Дубровський, Черкашин, & Гетман, 2021), (Покатаєва & Кучерова, 2015), пропонують типологію податкової поведінки (Mitu, 2016), аналізують її наслідки для економіки країн (Баранов, 2016) та ефективність податкового адміністрування щодо підвищення лояльності платників податків та інші аспекти (Андрущенко, 2006), (Воїнова & Павленко, 2000). Яскравий розвиток поведінкової економіки актуалізував увагу саме до поведінкового аспекту оподаткування (Altman, 2006), (Varabash, 2021). Поштовх отримали дослідження факторів, що впливають на податкову поведінку фактори, що впливають на податкову поведінку. В центрі уваги опинилися соціальні норми і детермінанти (Лугіна & Полейко, 2019), (Jimenez & Iyer, 2016), психологічні фактори (Kirchler & Alm, 2012). Застосування теорії Талера (Талер & Санстейн, 2017) відкрило шлях до формування лояльної поведінки платників податків шляхом відповідних «поштовхів».

Окремий напрям в дослідженнях податкової поведінки належить пошуку децентралізованих механізмів кооперації людей, які включають посилення добровільних засад оподаткування (Braithwaite, 2002), (Kirchler, Hoelzl, & Wahl, 2008). Експериментальна економіка звершила революцію в методології економічної науки, запропонував лабораторний експеримент для тестування гіпотез і перевірки висновків теорії (Smith, 1994). Широко відомий експеримент «Public good game», призначений для тестування гіпотез щодо схильності людей до добровільної кооперації, активно використовується у світі для пошуку шляхів вирішення проблеми фрирайдерської поведінки і допоможуть подолати ухилення від оподаткування (Belianin & Novarese, 2005), (Mittoni & Bartolami, 2007), (Fehr & Gächter, 2000), (Ledyard, 1995), (Merkulova & Bitkova, 2014).

Серед факторів неекономічного характеру, які впливають на схильність платника до певного типу дослідники виділяють освітні та культурні фактори, соціальні норми, рівень довіри до органів влади, морально-етичні переконання, сприйняття справедливості (Kirchler & Alm, 2012).

Очевидно, що набір цих факторів має дуже широкий спектр оцінок в країнах світу. Разом з цим, країни Європейського союзу мають багато спільного з точки зору критеріїв, що відмічені. Незважаючи на певні відмінності, майже всі відносяться до високорозвинутих країн з високим рівнем

доходів за класифікацією МВФ¹, мають високий рівень розвитку людського капіталу HDI², спільні морально-етичні цінності. Ці дає підстави припустити наявність позитивного впливу таких факторів на схильність до законотворчого типу поведінки платників податків в Євросоюзі.

Методологія дослідження. Для аналізу взаємозв'язків були обрані показники: загальний показник соціально-економічного розвитку – ВВП, втрати від податкового ухилення, втрати від податкового уникнення, податкові надходження і офшорні статки (млрд дол.). Показник офшорних статків був долучений до аналізу, враховуючі ключову роль офшорних зон в схемах ухилення і уникнення від оподаткування. Всі показники були приведені на душу населення.

Інформаційною базою дослідження були дані, представлені у звіті 2020 року організації Tax Justice Network³ (Tax Justice Network, 2024). Загальний датасет включає 174 країни світу, охоплюючи такі регіони: Африка, Азія, Північна і Латинська Америка, Європа, Океанія і Карибські острови.

Згідно висунутим гіпотезам аналіз був проведений на повній виборці (174 країни) і виборці країн Євросоюзу (27 країн). Аналіз зв'язків показників проведений за допомогою коефіцієнту кореляції Пірсона. Перевірка значущості показників кореляції проведена згідно критерію Стьюдента.

Основні результати дослідження.

Загальна вибірка країн світу. Результати кореляційного аналізу на повній вибірці країн (таб. 1) можна відзначити таким чином.

До найбільш загальних висновків відноситься те, що 1) усі коефіцієнти кореляції мають знак «+», тобто між всіма показниками існує позитивний зв'язок; 2) значення більшості показників кореляції свідчать про помірний або сильний зв'язок. Таким чином, обрані характеристики дійсно складають систему взаємопов'язаних показників.

Тісний позитивний зв'язок спостерігається між ВВП і податковими надходжен-

нями, що є цілком очікуваним результатом ($r=0,91$), який лише підтверджує загальновідоме судження.

Найбільший і дуже тісний зв'язок є між офшорними статками і втратами від ухилення (0,98). Зрозумілим є те, що виведення активів в офшорні юрисдикції розмиває податкову базу і підвищує втрати податкових надходжень. Ми отримали дуже високий коефіцієнт кореляції, що може розглядатися як підтвердження, що схеми ухилення від оподаткування майже у 100% випадків використовують офшори. Це дає кількісну характеристику ролі офшорів в нелегальних схемах приховування бази оподаткування. Але найбільший інтерес цей результат представляє у співставленні з наступним.

На відміну від втрат від ухилення втрати від уникнення мають значно менший коефіцієнт кореляції з офшорними статками – лише 0,64. Це свідчить про те, що дані типи податкової поведінки, уникнення і ухилення, суттєво відрізняються з точки зору застосування офшорних зон. В способах уникнення від оподаткування офшорні зони грають значно меншу роль.

Найбільш слабкий зв'язок офшорні статки мають з ВВП і податковими надходженнями (0,46 і 0,4 відповідно). Його можна характеризувати як наближений до середнього. Можна припустити, що країни з різним рівнем доходу використовують офшори, і не спостерігається тісного зв'язку офшорів саме з країнами високого доходу. Враховуючі сильну залежність між ВВП і податковими надходженнями, досить слабкий зв'язок надходжень з офшорами теж зрозумілий.

Також є суттєва різниця у зв'язку між податковими надходженнями і втратами від ухилення та від уникнення. Очікуваний висновок, що уникнення приносить меншу шкоду, ніж ухилення від податків отримало кількісну характеристику: коефіцієнт кореляції між надходженнями і уникненням суттєво вищий (0,66 – середній зв'язок на межі із сильним) проти ухилення – 0,42 (слабкий на межі із середнім).

Найбільш цікавий результат з точки зору нашої головної гіпотези – це співвідношення коефіцієнтів кореляції між ВВП і втратами від ухилення (0,48) та від уникнення (0,61). Це підтверджує припущення, що в країнах більш розвинутих за показником ВВП на душу населення більш активно використовують схеми уникнення, тобто віддають перевагу легітимним способам зменшення бази оподаткування. Викорис-

1 World Economic and Financial Surveys. International Monetary Fund (IMF) : website. 2020. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2020/01/weodata/groups.htm> (дата звернення: 10.08.2024).

2 Human Development Report 2023-24. United Nations Development Programme (UNDP) : website. 2024. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24> (дата звернення: 10.08.2024).

3 The State of Tax Justice 2020. Tax Justice Network : website. 2024. URL: <https://taxjustice.net/reports/the-state-of-tax-justice-2020/> (дата звернення: 10.08.2024).

Таблиця 1. Коефіцієнти кореляції в загальній вибірці (174 країни)
Table 1. Correlation coefficients in the total sample (174 countries)

Показники	Офшорні статки / Offshore wealth	ВВП / GDP	Втрати від податкового уникнення / Losses from tax avoidance	Втрати від податкового ухилення / Losses from tax evasion	Податкові надходження / Tax revenues
Офшорні статки / Offshore wealth	1,00	0,46	0,64	0,98	0,40
ВВП / GDP	0,46	1,00	0,61	0,48	0,91
Втрати від податкового уникнення / Losses from tax avoidance	0,64	0,61	1,00	0,66	0,66
Втрати від податкового ухилення / Losses from tax evasion	0,98	0,48	0,66	1,00	0,42
Податкові надходження / Tax revenues	0,40	0,91	0,66	0,42	1,00

Примітка. Всі коефіцієнти можна вважати значущими згідно критерію Стьюдента на рівні значущості $\alpha = 0,05$.

Джерело: розраховано на основі даних¹

Source: calculated on the basis of data³

Таблиця 2. Коефіцієнти кореляції в вибірці Євросоюзу (27 країн)
Table 2. Correlation coefficients in the sample of the European Union (27 countries)

Показники	Офшорні статки / Offshore wealth	ВВП / GDP	Втрати від податкового уникнення / Losses from tax avoidance	Втрати від податкового ухилення / Losses from tax evasion	Податкові надходження / Tax revenues
Офшорні статки / Offshore wealth	1,00	0,74	0,91	0,99	0,60
ВВП / GDP	0,74	1,00	0,74	0,75	0,90
Втрати від податкового уникнення / Losses from tax avoidance	0,91	0,74	1,00	0,91	0,67
Втрати від податкового ухилення / Losses from tax evasion	0,99	0,75	0,91	1,00	0,60
Податкові надходження / Tax revenues	0,60	0,90	0,67	0,60	1,00

Примітка. Всі коефіцієнти можна вважати значущими згідно критерію Стьюдента на рівні значущості $\alpha = 0,05$.

Джерело: розраховано на основі даних²

Source: calculated on the basis of data¹

1 The State of Tax Justice 2020. Tax Justice Network : website. 2024. URL: <https://taxjustice.net/reports/the-state-of-tax-justice-2020/>_(дата звернення: 10.08.2024).

2 The State of Tax Justice 2020. Tax Justice Network : website. 2024. URL: <https://taxjustice.net/reports/the-state-of-tax-justice-2020/>_(дата звернення: 10.08.2024).

тання нелегальних шляхів виводу доходів з-під оподаткування значно менш корелює з рівнем ВВП.

Аналіз країн Європи. Аналогічний аналіз був проведений на сукупності європейських країн – членів ЄС (27 країн). Результати кореляційного аналізу (табл. 2) дають підстави для таких висновків.

Перш за все, відмітимо, що всі показники кореляції суттєво вище ніж для повної вибірки. Всі вони свідчать про позитивний середній або сильний зв'язок між показниками.

Офшорні статки мають дуже тісний зв'язок зі втратами від обох типів податкової поведінки на відміну від повної сукупності країн світу. Суттєва різниця є по показнику «Втрати від уникнення»: аналіз повної вибірки показує значно слабший зв'язок цього показника з офшорними статками, ніж європейські країни (кореляція 0,64 проти 0,91). Це можна вважати аргументом на користь гіпотези щодо більш активного застосування офшорних технологій податкової поведінки в європейських країнах у порівнянні іншим світом.

Найбільш значна відмінність між двома пулами країн міститься в тому, що в Євросоюзі спостерігається однаковий і більш сильний зв'язок між кожним типом податкової поведінки і ВВП, в той час, коли на світовій виборці помітна перевага уникнення від оподаткування.

Виходячи із цього аналізу, можна припустити, що в країнах Євросоюзу платники податків однаково активно застосовують і легальні методи зменшення податкового навантаження, і прямі порушення законодавства, які містяться в схемах ухилення від оподаткування.

Висновки. Для перевірки припущення щодо зв'язку соціально-економічного розвитку країни з втратами податкових надходжень внаслідок податкового уникнення і ухилення був використаний кореляційний аналіз, проведений за даними загальної вибірки країн світу (174 країни) і Євросоюзу (27 країн). Результати аналізу можна узагальнити наступним чином.

На підставі аналізу загальної вибірки країн світу можна зробити висновок, що такі типи податкової поведінки, як уникнення і ухилення, суттєво відрізняються з точки зору застосування офшорних зон. В способах уникнення від оподаткування офшорні зони грають значно меншу роль, судячи по тісноті зв'язку між цими показниками. Але в Євросоюзі (27 країн) офшори однаково тісно пов'язані з податковими втратами в обох типах податкової поведінки.

За результатами загальної вибірки встановлено, що в країнах більш розвинутих за показником ВВП на душу населення віддають перевагу легітимним способам зменшення бази оподаткування. Використання нелегальних шляхів виводу доходів з-під оподаткування значно менш корелює з рівнем ВВП. В цьому є суттєва відмінність від Євросоюзу, де аналіз показав однакову і більш високу тісноту зв'язку ВВП з втратами від кожного типу податкової поведінки.

Таким чином, аналіз виявив суттєві відмінності у зв'язках показників податкової поведінки і ВВП в країнах світу і Євросоюзі, і ці відмінності потребують інтерпретації і подальших досліджень поведінкових аспектів оподаткування.

Список використаної літератури

1. Allingham M. G., Sandmo A. Income tax evasion: a theoretical analysis. *Journal of Public Economics*. 1972. Vol. 1. Issue (3-4). P. 323–328. DOI: [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(72\)90010-2](https://doi.org/10.1016/0047-2727(72)90010-2)
2. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна та Інститут соціально-економічної трансформації. 2021. URL: <http://iset-ua.org/images/Doslidzennya-shem-2021-final.pdf> (дата звернення: 10.08.2024).
3. Pokatayeva O. V., Kucherova G. Yu. Фактори свідомої сплати податків: досвід країн ЄС. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2015. Вип. 1(11). С.47-52.
4. Mitu N. E. Taxpayer behaviour: typologies and influence factors. *Journal of Political Sciences*. 2016. Vol. 49. P. 80-82.
5. Баранов С. О. Ухилення від сплати податків як основний чинник тіньової економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 12. С. 102-106.

References

1. Allingham, M. G., & Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: a theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1(3-4), 323-338. doi: [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(72\)90010-2](https://doi.org/10.1016/0047-2727(72)90010-2)
2. Dubrovsky, V., Cherkashin, V., & Hetman, O. (2021). Comparative analysis of the fiscal effect of the use of tax evasion/avoidance tools in Ukraine. CASE Ukraine Center for Socio-Economic Research and Institute of Socio-Economic Transformation. Retrieved from <http://iset-ua.org/images/Doslidzennya-shem-2021-final.pdf> (in Ukrainian)
3. Pokatayeva, O. V., & Kucherova, G. Yu. (2015). Factors of conscious tax payment: experience of EU countries. *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, 1(11), 47-52. (in Ukrainian)
4. Mitu, N. E. (2016). Taxpayer behaviour: typologies and influence factors. *Journal of Political Sciences*, 49, 80-82.
5. Baranov, S. O. (2016). Tax evasion as a major factor of the shadow economy. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 12, 102–106. (in Ukrainian)

6. Андрущенко В. Л. Умови та ідеали податкової культури. Професійна етика працівника державної податкової служби як складова етики державного службовця України. Ірпінь: Національний університет ДПС України 2006. С. 13-17.
7. Воїнова Т., Павленко О. Деякі питання формування податкової культури в сучасних умовах. Вісник податкової служби України. 2000. Вип. 37. С. 55–59.
8. Altman M. *Handbook of Contemporary Behavioral Economics: Foundations and Developments*. New York: Routledge, 2006. 784 p.
9. Barabash L. Behavioral aspects of harmonious development of the tax system of Ukraine. *Social Economics*. 2021. Вип. 61 С. 72-82. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2021-61-07>
10. Луріна Н. А., Полейко І. Ю. Соціальні детермінанти ухилення від сплати податків і зборів. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 6. С. 342-344. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/81>
11. Jimenez P., Iyer G. S. Tax compliance in a social setting: The influence of social norms, trust in government, and perceived fairness on taxpayer compliance. *Advances in Accounting*. 2016. Vol. 34 P. 17-26. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.adiac.2016.07.001>
12. Kirchler E., Alm J. Combining psychology and economics in the analysis of compliance: from enforcement to cooperation. *Economic Analysis & Policy*. 2012. Vol. 42(2). P. 133-151. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0313-5926\(12\)50016-0](https://doi.org/10.1016/S0313-5926(12)50016-0)
13. Талер Р., Санстейн К. Поштовх. Як допомогти людям зробити правильний вибір [Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness]. Київ: Наш формат, 2017. 312 с.
14. Braithwaite V. *Taxing Democracy*. England. Ashgate Publishing Ltd, 2002. 312 p.
15. Kirchler E., Hoelzl E., Wahl I. Enforced versus voluntary tax compliance: The «slippery slope» framework. *Journal of Economic Psychology*. 2008. Vol. 29(2). P. 210-225. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2007.05.004>
16. Smith V. L. Economics in the Laboratory. *Journal of Economic Perspectives*. 1994. Vol. 8, Number 1. P. 113-131. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.8.1.113>
17. Belianin A., Novarese M. Trust, Communication and Equilibrium Behaviour in Public Goods Game: A Cross-country Experimental study. 2005. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/9311687.pdf> (дата звернення: 10.08.2024).
18. Mittoni L., Bartolami F. Free riding and norms of control: self determination and imposition. An experimental comparison. CEEL Working Papers 0704, Cognitive and Experimental Economics Laboratory, Department of Economics, University of Trento, Italia, 2007.
19. Fehr E., Gächter S. Cooperation and punishment in public good experiments. *American Economic Review*. 2000. Vol. 90. P. 980-994. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.203194>
20. Ledyard J. O. Public goods: a survey of experimental research. In: J.H. Kagel and A.E. Roth (eds.). *The handbook of experimental economics*. Princeton University Press, 1995.
21. Merkulova T., Bitkova T. Owner/Manager Dilemma in the Context of Tax Evasion: Models and Experiments. *Current Problems of Management of Modern Organizations in Poland and in Ukraine: monographs*. Lodz: Lodz University of Technology, 2014. P.122-141.
6. Andrushchenko, V. L. (2006). Conditions and ideals of tax culture. Professional ethics of the employee of the state tax service as a component of the ethics of the civil servant of Ukraine (pp. 13-17). Irpin National University of DPS of Ukraine. (in Ukrainian)
7. Voinova, T., & Pavlenko, O. (2000). Some issues of formation of tax culture in modern conditions. *Bulletin of the Tax Service of Ukraine*, 37, 55–59. (in Ukrainian)
8. Altman, M. (2006). *Handbook of Contemporary Behavioral Economics: Foundations and Developments*. New York: Routledge.
9. Barabash, L. (2021). Behavioral aspects of harmonious development of the tax system of Ukraine. *Social Economics*, 61, 72-82. doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2021-61-07>
10. Luhina, N. A., & Poleyko, I. Yu. (2019). Social determinants of tax evasion. *Legal Scientific Electronic Journal*, 6, 342-344. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/81> (in Ukrainian)
11. Jimenez, P., & Iyer, G. S. (2016). Tax compliance in a social setting: The influence of social norms, trust in government, and perceived fairness on taxpayer compliance. *Advances in Accounting*, 34, 17-26. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.adiac.2016.07.001>
12. Kirchler, E., & Alm, J. (2012). Combining Psychology and Economics in the Analysis of Compliance: From Enforcement to Cooperation. *Economic Analysis & Policy*, 42(2), 133-151. doi: [https://doi.org/10.1016/S0313-5926\(12\)50016-0](https://doi.org/10.1016/S0313-5926(12)50016-0)
13. Thaler, R., & Sunstein, K. (2017). Impetus. How to help people make the right choices [Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness]. Kyiv: Our format. (in Ukrainian)
14. Braithwaite, V. (2002). *Taxing Democracy*. England. Ashgate Publishing Ltd.
15. Kirchler, E., Hoelzl, E., & Wahl, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: The «slippery slope» framework. *Journal of Economic Psychology*, 29(2), 210-225. doi: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2007.05.004>
16. Smith, V. L. (1994). Economics in the Laboratory. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 113–131. doi: <https://doi.org/10.1257/jep.8.1.113>
17. Belianin, A., & Novarese, M. (2005). *Trust, Communication and Equilibrium Behaviour in Public Goods Game: A Cross-country Experimental study*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/9311687.pdf>
18. Mittoni, L., & Bartolami, F. (2007). Free riding and norms of control: self determination and imposition. An experimental comparison. CEEL Working Papers 0704, Cognitive and Experimental Economics Laboratory, Department of Economics, University of Trento, Italia.
19. Fehr, E., & Gächter, S. (2000). Cooperation and punishment in public good experiments. *American Economic Review*, 90, 980-994. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.203194>
20. Ledyard, J. O. (1995). Public goods: a survey of experimental research. In: J.H. Kagel and A.E. Roth (eds.). *The handbook of experimental economics*. Princeton University Press.
21. Merkulova, T., & Bitkova, T. (2014). Owner/Manager Dilemma in the Context of Tax Evasion: Models and Experiments. *Current Problems of Management of Modern Organizations in Poland and in Ukraine: monographs* (pp. 122-141). Lodz: Lodz University of Technology.

Tamara Merkulova,

D.Sc. (Economics), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine; University of Barcelona, 585, Gran Via de les Corts Catalanes, Barcelona, 08007, Spain

tamara.merkulova@karazin.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3507-5593>

**TAX BEHAVIOR: AVOIDANCE VS EVASION
(ANALYSIS OF INDICATORS OF THE EUROPEAN UNION AND THE WORLD)**

Abstract. The article is devoted to the study of behavioural aspects of taxation. A significant problem of effective taxation is taxpayers' reduction of tax liabilities through shortcomings in tax laws, uncertainty in their statements, direct violation of tax norms, and the use of illegal schemes to reduce the tax base. Taxpayer behaviour is of key importance for the effectiveness of tax policy, filling the budget, and performing state functions, which determines the relevance of this issue.

The object of the analysis presented in the article is tax behaviour types: tax avoidance and tax evasion. The research purpose is to identify the relationship between GDP, as a general indicator of socio-economic development, and tax revenue loss due to tax abuse. Taking into account the important role of offshores in legal and illegal schemes for reducing tax liabilities, an indicator of offshore wealth was involved in the analysis. The preliminary research hypotheses are based on the methodology of behavioral economics. The identification of the relationship between indicators was carried out using correlation analysis.

A comparative analysis of the character and strength of the relationship between variables carried out for the sample of 174 countries of the world and the set of the European Union (27 countries) uncovered significant differences between these sets. The most important finding is that the strength of the relationship between GDP and each tax behaviour type in the European Union is the same and stronger than in the general set, where tax avoidance dominates tax evasion.

Analysis of the European Union countries sample showed that offshore wealth has a very close relationship with losses caused by both tax behaviour types, in contrast to the general set of countries, where tax avoidance has a weaker relationship (correlation 0.64 versus 0.91). This confirms the more active involving offshore technologies in tax behaviour in European countries compared to the general sample.

Keywords: Behaviour Economics, Tax Behaviour, Tax Avoidance, Tax Evasion.

JEL Classification: H26; D91; C12.

In cites: Merkulova, T. (2024). Tax behavior: avoidance vs evasion (analysis of indicators of the european union and the world). *Social Economics*, 68, 57-63. doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2024-68-04> (In Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 07.10.2024 р.
Стаття рекомендована до друку 10.11.2024 р.

The article was received by the editors 07.10.2024.
The article is recommended for printing 10.11.2024.